

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Δύναμη, Εξουσία, Ταξική Κυριαρχία

«Τους συλλογίζομαι πάντα γιατί είναι οι μόνοι άνθρωποι που είδα στη ζωή μου να μην έχουν το αρπαχτικό ή το κυνηγημένο ύφος που γνώρισα σ' όλους τους άλλους.
Το ύφος εκείνο που τους κάνει ν' ανήκουν στο κοπάδι των λύκων ή στο κοπάδι των αρνιών»

Γιώργος ΣΦΕΡΗΣ, *Ο κ. Σιρατής Θαλασπινός περιγράφει έναν άνθρωπο* (1932)

«Η εξουσία δεν παραχωρεί τίποτα χωρίς διεκδίκηση...
Τα όρια των τυράννων προσδιορίζονται από την καρτερία αυτών που καταπιέζουν»

Φρέντερικ ΝΤΑΓΚΛΑΣ¹

ΣΤΟ ΒΑΘΜΟ ΠΟΥ Η ΔΥΝΑΜΗ ΚΑΙ Η ΕΞΟΥΣΙΑ ΒΡΙΣΚΟΝΤΑΙ ΣΤΟΝ ΠΥΡΗΝΑ κάθε πολιτικού φαινομένου, ο εννοιολογικός τους προσδιορισμός δεν μπορεί παρά να αποτελεί την αφετηρία για την ανάλυση και κατανόηση της πολιτικής. Μάλιστα, όπως παρατηρεί στο κλασικό του δοκίμιο περί δύναμης και εξουσίας ο Στήβεν Λιούκς², οι έν-

1. Αμερικανός συγγραφέας και ρήτορας του 19ου αιώνα, που αγωνίστηκε μαχητικά για την κατάργηση της δουλείας των μαύρων.

2. Το δοκίμιο αυτό, όπως δηλώνει και ο τίτλος του, ομιλεί περί 'power'. Ο όρος 'power' στον αγγλικό κοινωνιολογικό λόγο δεν χρησιμοποιείται μόνο με την έννοια της 'δύναμης' αλλά και με τη συγγενή έννοια της εξουσίας (βλ. παρακάτω υποσημ. 6).

νοιες αυτές έχουν εύστοχα αποκαλεστεί «ουσιωδώς διαμφισβητούμενες», καθώς αναπόφευκτα συνεπάγονται ατέλειωτες διαφωνίες και διενέξεις σχετικά με την ορθή χρήση τους, εν μέρει διότι αυτή καθαυτή η συζήτηση περί δύναμης και εξουσίας συνιστά μια πολιτική δραστηριότητα (Lukes, 1974, 26). Λόγω αυτού ακριβώς του «ουσιωδώς διαμφισβητούμενου» χαρακτήρα τους, είναι αναγκαίο να εξηγήσουμε, στις σελίδες που ακολουθούν, τι σημαίνει 'δύναμη' και τι 'εξουσία', διατυπώνοντας γενικούς ορισμούς και αναπτύσσοντας αναλυτικά εργαλεία που θα επιτρέψουν την ακριβή, θεωρητικά έγκυρη αλλά και πολιτικά αποκαλυπτική χρήση αυτών των εννοιών στο Δεύτερο Μέρος του παρόντος έργου, όπου επιχειρούμε να αναλύσουμε τη σύγχρονη πολιτική πραγματικότητα και ειδικότερα: να ανιχνεύσουμε τις κοινωνικές ρίζες των υφιστάμενων σχέσεων δύναμης και εξουσίας να καταγράψουμε τις πολλές και ποικίλες μορφές που οι σχέσεις αυτές προολαμβάνουν και τις εξουσιαστικές δομές που συγκροτούν τέλος, να ερμηνεύσουμε τις ευρύτερες πολιτικές συνέπειες της ύπαρξης και λειτουργίας τους.

1. Δύναμη

Η ΕΝΝΟΙΑ 'δύναμη' (ή 'ισχύς') αναφέρεται σε μια κοινωνική σχέση μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων, στην οποία ο *A* (κάποιος/ κάποιου) μπορεί και επιβάλλει στον *B* (στον άλλον/άλλους) τη βούλησή του, δηλαδή τον εξαναγκάζει να 'κάνει κάτι', τον ωθεί επιτακτικά -'θέλοντας και μη'- να προβεί σε μια ενέργεια, να υιοθετήσει έναν τρόπο συμπεριφοράς ή κάποιες ιδέες, αντιλήψεις και αξίες. Αυτός ο ορισμός διατρέχει ή υπογραμμίζει κατά βάση όλες τις σύγχρονες αναλύσεις και συζητήσεις περί δύναμης, παρά τις υφιστάμενες πολλές, ποικίλες και σημαντικές θεωρητικές διαφωνίες και διαφοροποιήσεις (Lukes, 1974, ιδίως σσ. 26-7. Βλ. επίσης Lukes, 1978 και Διαμαντόπουλος, 1985). Έτσι, σύμφωνα με τον Βέμπερ «δύναμη (Macht) είναι η πιθανότητα ότι ένα άτομο είναι σε θέση να επιβάλει τη δική του θέληση μέσα σε μια κοινωνική σχέση, παρά την υφιστάμενη αντίσταση, και ανεξαρτήτως του πού στηρίζεται αυτή η πιθανότητα» (Weber, 1921, 53). Παρόμοιους ορισμούς συναντάμε και στις σύγχρονες πολιτικές μελέτες και αναλύσεις (βλ. ενδεικτικά Dahl, 1957, Giddens, 1984, 14-6, Clegg, 1989, Hindess, 1996, 3), καθώς και στο έργο του γάλλου στοχαστή Μισέλ Φουκώ, του οποίου η θεωρία σχετικά με τη μορφή που

πε
απ
(β
δύ
λο
ση
κά
τι
ρε
είν
εντ
επι
να
μα
βού
στη
του
σε
πτά
θρα
που
σ'α
στοι
3
των
αναλ
λαια
νται
στο β
ένα
στην
ρά να
γίναν
διόν
ιδίως
διαδέ
στην
μη επι

προσλαμβάνει η δύναμη και η εξουσία κατά τους νεότερους χρόνους αποτελεί μείζονος σημασία συμβολή στην πολιτική κοινωνιολογία (βλ. παρακάτω Κεφ. 4.2.δ). Σύμφωνα με τον Φουκώ, «η άσκηση της δύναμης... είναι ένας τρόπος δράσης κάποιων πάνω σε κάποιους άλλους... ένας τρόπος για τους μεν να δομήσουν το πεδίο δυνατής δράσης των δε» (Foucault, 1982, 219). Με άλλα λόγια, η δύναμη που ασκεί κάποιος οροθετεί τις δυνατότητες δράσης του άλλου, το τι μπορεί και τι είναι αδύνατο να κάνει, τι του 'επιτρέπεται' και τι του είναι 'απαγορευμένο'.

Όπως καθιστά σαφές ο παραπάνω ορισμός, η έννοια της δύναμης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την (άσκηση) της: η δύναμη ασκείται εντός μιας κοινωνικής σχέσης προκειμένου αυτός που την ασκεί να επιτύχει κάποιους συγκεκριμένους στόχους. Επομένως, η άσκηση δύναμης αποτελεί μια συνειδητή και σκοπίμη κοινωνική δράση, δηλαδή μια πράξη με κίνητρα, προθέσεις, σκοπούς, καθώς και μια πράξη επιβολής, στο βαθμό που ένας ή περισσότεροι άνθρωποι υποτάσσονται στη βούληση, επιθυμίες ή στόχους κάποιου ή κάποιων άλλων.

Το φαινόμενο της δύναμης σφραγίζει την πλειονότητα των σχέσεων που συνάπτουν μεταξύ τους τα μέλη μιας κοινωνίας, είναι διάσπαρτο σε όλους τους κοινωνικούς χώρους ή πεδία. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις, σε οποιαδήποτε εποχή και κοινωνία, κατά τις οποίες οι άνθρωποι συναλλάσσονται, συνεργάζονται, σχετίζονται και δραστηριοποιούνται, για οποιοσδήποτε λόγους ή σκοπούς, χωρίς ταυτόχρονα σ' αυτές τις κοινωνικές τους σχέσεις και πρακτικές να υφίσταται το στοιχείο της δύναμης³. Όπως θα εξηγήσουμε στη συνέχεια, καθώς και

3. Τα αίτια αυτής της καθολικής παρουσίας του φαινομένου της δύναμης, λόγω των πολλών και ποικίλων εκδοχών που αυτό εμφανίζει ιστορικά, δεν μπορούν να αναλυθούν στα πλαίσια του παρόντος εισαγωγικού εγχειριδίου, το οποίο (στα κεφάλαια που ακολουθούν) εστιάζει στις σχέσεις δύναμης (και εξουσίας) που αναπτύσσονται κατά τους νεότερους μόνο χρόνους. Θέλουμε, ωστόσο, να παρατηρήσουμε ότι στο βαθμό που η δύναμη παντού και πάντα συνιστά μια κοινωνική σχέση, δηλαδή ένα κοινωνικό φαινόμενο, τα αίτιά του, όπως πρώτος επεσήμανε ο Εμίλ Ντυρκέμ στην περίφημη ερμηνεία του της φύσης των 'κοινωνικών γεγονότων', δεν μπορεί παρά να είναι κι αυτά πρωτίστως κοινωνικά, δηλαδή να απορρέουν από τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνίας ή, ειδικότερα, του επιμέρους κοινωνικού πεδίου εντός του οποίου αυτό εκδηλώνεται. Εντούτοις, όπως θα δούμε παρακάτω (βλ. ιδίως Κεφ. 3), στους κόλπους της κοινωνικής φιλοσοφίας και θεωρίας είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη η αντίληψη ότι οι ρίζες της δύναμης βρίσκονται στην 'ανθρώπινη φύση', στην 'αιώνια', 'ακαταμάχητη', 'ακόρεστη' ανάγκη του ανθρώπου να αποκτήσει δύναμη επί άλλων ανθρώπων, να επικυριαρχήσει στις κοινωνικές σχέσεις και συναλλαγές

αναλυτικότερα σε μετέπειτα κεφάλαια, αυτό που διαφοροποιείται μέσα στον ιστορικό χρόνο και τον κοινωνικό χώρο είναι η κατανομή της δύναμης μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, δηλαδή το ποιος (άτομα, κοινωνικές ομάδες, κ.λπ.) ασκούν δύναμη, καθώς και η συγκεκριμένη μορφή που αυτή προσλαμβάνει, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο ασκείται, τα (υλικά και μη) 'μέσα', οι μέθοδοι και οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται προκειμένου εντός μιας κοινωνικής σχέσης ή στα πλαίσια μιας κοινωνικής δραστηριότητας να επιβληθεί η 'βούληση' ενός ή περισσότερων ατόμων.

2. Εξουσία

Η 'ΕΞΟΥΣΙΑ' αποτελεί θεσμοποιημένη δύναμη, δηλαδή δύναμη που ασκείται από άτομα λόγω της θέσης που κατέχουν εντός ενός θεσμού. Για το λόγο αυτό οι εξουσιαστικές σχέσεις είναι κατ' ουσίαν σχέσεις ιεραρχικές - όχι μόνο 'εκ των πραγμάτων' (de facto) αλλά, όπως θα εξηγήσουμε παρακάτω, σε πολλές περιπτώσεις και δικαιοματικά ή 'νόμιμα', δηλαδή βάσει υφιστάμενων κανόνων (de jure). Η σχέση εξουσιαστή/εξουσιαζομένου είναι πάντα μια σχέση ανώτερου/κατώτερου: ο πρώτος εποπτεύει και ελέγχει τη συμπεριφορά του τελευταίου, δίνοντάς του εντολές στις οποίες αυτός οφείλει να υπακούσει, ειδικά θα του επιβληθούν κυρώσεις, ενώ η συμμόρφωσή του σ' αυτές τις εντολές συνήθως συνεπάγεται κάποιου είδους 'ανταμοιβή'.

«Εξουσία (Herrschaft)», γράφει ο Βέμπερ, «είναι η πιθανότητα ότι μια ομάδα ανθρώπων θα υπακούσουν σε μια εντολή με ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο» (Weber, 1921, 53). Τον θεσμικά κατοχυρωμένο χαρακτήρα της εξουσίας υποδηλώνουν τρεις λέξεις-κλειδιά στον ορισμό του Βέμπερ. Συγκεκριμένα, αναφέρεται σε (α) μια ομάδα ανθρώπων που

του προκειμένου να διασφαλίσει την υλοποίηση των όποιων στόχων του ή την ικανοποίηση των 'πρωτόγονων' επιθυμιών του. Την πλέον πειστική απάντηση σε όλους αυτούς τους ισχυρισμούς θεωρούμε ότι την παρέχει η μαρξιστική θεωρία, η οποία τονίζει τον κοινωνικό καθορισμό της ανθρώπινης φύσης (βλ. παρακάτω Κεφ. 3.2), πράγμα που επιβεβαιώνουν και τα πρόσφατα πορίσματα της γενετικής (βάσει της χαρτογράφησης του ανθρώπινου γονιδιώματος), σύμφωνα με τα οποία δεν είναι η γενετική κατασκευή του ατόμου αλλά κατά κύριο λόγο το κοινωνικό του περιβάλλον αυτό που τελικά καθορίζει όχι μόνο τη συμπεριφορά του αλλά σε μεγάλο βαθμό ακόμα και την υγεία του, σωματική και ψυχική.

(β) υπακούουν σε μια (γ) εντολή, διαφοροποιώντας έτσι την εξουσιαστική σχέση από τη μη-θεσμιοποιημένη σχέση δύναμης, η οποία αφορά, όπως είδαμε παραπάνω, σε (α) ένα πρόσωπο που (β) μπορεί και επιβάλλει (γ) τη θέλησή του παρά την υφιστάμενη αντίσταση.

Εν ολίγοις, η έννοια της εξουσίας εμπεριέχει ή υποδηλώνει τη δυνατότητα του εξουσιαστή να εξασφαλίσει την υποταγή του εξουσιαζομένου, χωρίς όμως από μόνη της να προσδιορίζει το πού οφείλεται η από πού πηγάζει αυτή η δυνατότητα, τους λόγους για τους οποίους αυτοί επί των οποίων ασκείται εξουσία υπακούουν. Κι αυτό γιατί, όπως διευκρινίζει ο Βέμπερ, η εξουσία είναι δυνατόν «να βασίζεται στα πλέον ποικίλα κίνητρα συμμόρφωσης: όλο το φάσμα, από απλό εθισμό ως τον πλέον καθαρά ορθολογικό ωφελμιστικό υπολογισμό». Οπωσδήποτε, κάθε γνήσια μορφή εξουσίας υποδηλώνει ένα «*minimum* οικειοθελούς συμμόρφωσης» υπό την έννοια ότι ο εξουσιαζόμενος έχει «συμφέρον» να υπακούσει, είτε το συμφέρον αυτό απορρέει από «υστερόβουλα κίνητρα» ή εκφράζει «γνήσια αποδοχή» της εξουσίας (ibid. 212). Ωστόσο, παρατηρεί ο Βέμπερ, μια εξουσία που διασφαλίζει την επιβολή της στηριζόμενη στη συνήθεια, στην ιδιωφέλεια των εξουσιαζομένων ή ακόμα και σε μια καθαρά συναισθηματικής φύσεως αλληλεγγύη τους, είναι οπωσδήποτε ασταθής. Για το λόγο αυτό, κάθε εξουσία συνήθως επιχειρεί να αναπτύξει και να καλλιεργήσει μεταξύ αυτών επί των οποίων ασκεί τη δύναμή της την «πίστη στη νομιμότητά της» (ibid. 213), να τους «πέισει», δηλαδή, ότι «δικαιώς» απαιτεί την υπακοή τους, να προβάλει λόγους γιατί «δικαιούται» να τους εξουσιάζει⁴. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι κάθε υποταγή ή συμμόρφωση στην εξουσία οφείλεται στην αναγνώριση ή αποδοχή της νομιμότητάς της⁵.

4. Πολύ πριν από τον Βέμπερ ο Ρουσού παρατηρούσε ότι «ο δυνατότερος δεν είναι ποτέ αρκετά δυνατός για να είναι στο διηνεκές κυρίαρχος αν δεν μεταβάλλει τη δύναμή του σε δικαίωμα και την υπακοή σε υποχρέωση» (στο: Διαμαντόπουλος, 1983, 52).

5. Όπως σωστά επισημαίνει ο Θανάσης Διαμαντόπουλος, η ελληνική γλώσσα δεν διαθέτει δύο διαφορετικούς όρους για να αποδώσει με τον ένα τη 'νομιμότητα' της εξουσίας (legitimacy, legitimité, legitimität) υπό την έννοια ότι η εξουσία είναι νομιμοποιημένη, δηλαδή 'οικειοθελώς' ή 'αυθόρμητα' αποδεκτή από τους εξουσιαζόμενους, και με τον άλλον τη 'νομιμότητα' της εξουσίας (legality, légalité, legalität) που οφείλεται στο γεγονός ότι αυτή στηρίζεται και ενεργεί σύμφωνα με το νόμο (Διαμαντόπουλος, 1983, 53-4). Στο παρόν έργο, ο όρος 'νομιμότητα' της εξουσίας καθώς και ο συναφής όρος της 'νόμης' εξουσίας χρησιμοποιείται με την πρώτη εννοιολογική σημασία. Ενώ καταφεύγουμε στον όρο 'νομική' εξουσία προκειμένου να αποδώσουμε την

«Δεν είναι κατ' ουδένα τρόπο αληθές ότι κάθε περίπτωση υποταγής σε άτομα που κατέχουν θέσεις εξουσίας έχει κυρίως (ή και καθόλου) να κάνει με αυτήν την πίστη [στη νομιμότητα της εξουσίας - ΜΣ]. Άτομα ή ολόκληρες ομάδες μπορεί υποκριτικά να προοιποιούνται αφοσίωση για καθαρά καιροσκοπικούς λόγους, ή να την κάνουν πράξη για λόγους υλικής ιδιοτέλειας. Ή, οι άνθρωποι μπορεί να υποτάσσονται από προσωπική αδυναμία και ανημποριά καθώς δεν υπάρχει αποδεκτή εναλλακτική λύση» (ibid, 214).

Παρόμοια, ο Φουκώ παρατηρεί ότι μια «σχέση εξουσίας μπορεί να είναι το αποτέλεσμα μιας προγενέστερης ή μόνιμης συγκατάθεσης», αλλά «δεν είναι στην ίδια τη φύση της [εξουσίας] η εκδήλωση μιας συναίνεσης» (Foucault, 1982, 220 -έμφαση ΜΣ). Μάλιστα, ο Φουκώ τονίζει ότι «ο άλλος, εκείνος στον οποίον ασκείται [η εξουσία] παραμένει μέχρι τέλους υποκείμενο δράσης», δηλαδή είναι δυναμεί ελεύθερος να αντιδράσει, πράγμα που σημαίνει ότι «ανοίγεται μπροστά στη σχέση εξουσίας ένα ολόκληρο πεδίο απαντήσεων, αντιδράσεων, αποτελεσμάτων...» (Foucault, 1982, 219-20).

Με άλλα λόγια, η έννοια της εξουσίας δεν είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια της κοινωνικής αποδοχής ή συναίνεσης: η εξουσία είναι δύναμη θεομοποιημένη αλλά όχι εξ ορισμού ή κατ' ανάγκη νόμιμη ή νομιμοποιημένη⁶. Όπως με κάθε σαφήνεια δηλώνει στο παραπάνω απόσπασμα ο Φουκώ, οι σχέσεις εξουσίας είναι ασταθείς και δυναμεί ανατρέψιμες. Επομένως, το ερώτημα που οφείλει να απαντήσει ο πολιτικός κοινωνιολόγος αναφορικά με κάθε σχέση εξουσίας είναι γιατί οι εξουσιαζόμενοι δεν εξεγείρονται ενάντια σ' αυτούς που τους

εξουσία που ασκείται βάσει κανόνων δικαίου και νομιμοποιείται λόγω αυτών (βλ. παρακάτω την ενότητα 3.γ.3).

6. Σε ό,τι αφορά την ξενόγλωσση ορολογία, θέλουμε να σημειώσουμε ότι στη σχετική αγγλική/γαλλική βιβλιογραφία ο όρος *power/rounoir* χρησιμοποιείται άλλοτε για να αποδώσει την έννοια της δύναμης (αυτό που ο Βέμπερ αποκαλεί *Macht*) και άλλοτε την έννοια της εξουσίας (αυτό που ο Βέμπερ ονομάζει *Herrschaft*). Για παράδειγμα, ο όρος *power/rounoir* χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει τη δύναμη που ασκείται άμεσα μεταξύ ατόμων ή κοινωνικών ομάδων (π.χ. εντός μιας διαπροσωπικής σχέσης, ή τη δύναμη που ασκεί μια παιδική συμμορία κ.λπ.), αλλά και τη θεσμικά κατοχυρωμένη εξουσία, όπως τη γονεϊκή εξουσία (*parental power*), ή την κρατική εξουσία (*'state power/ 'rounoir d' Etat*). Τέλος, άγγλοι ή γάλλοι μελετητές χρησιμοποιούν αντί του όρου *power/rounoir* τον όρο *authority/autorité* όταν θέλουν να τονίσουν τη νομιμότητα που τυχόν χαρακτηρίζει μια σχέση ή ένα σύστημα εξουσίας, ενώ ο Βέμπερ ομιλεί περί *legitimate Herrschaft* ή *Autorität*.

δυναστι
ζουν ή
εκάστοι
ύπαρξη
γήσουμ
εξουσία
έναν ασ
τα εξου

3. Μπορ

ΟΙ ΣΥ
του
- πρ
τους
που η
φασε
σεις ε
- δε
σφάλ
των ε
Οι μ
αμέσως
ιστορικ
σέγγιση
νικές κ
τητα σπ
πονται
νους τη
νικό σχ
ριαρχεί
φή υπο
κτήρα τ
(συνήθε
νους α
υποδημ
μορφές

δυναστεύουν, γιατί υπακούουν στις εντολές αυτών που τους διατάζουν ή, τέλος, γιατί αποδέχονται τους ισχυρισμούς που προβάλλουν οι εκάστοτε φορείς της εξουσίας προκειμένου να 'δικαιώσουν' την υπαρκτή τους και να νομιμοποιήσουν τις ενέργειές τους. Όπως θα εξηγήσουμε αμέσως πιο κάτω, οι λόγοι της υποταγής ή της 'πίστης' του εξουσιαζομένου στην εξουσία είναι τόσο ποικίλοι, ώστε να αποτελούν έναν από τους πλέον σημαντικούς παράγοντες που διαφοροποιούν τα εξουσιαστικά φαινόμενα μέσα στο χρόνο και στο χώρο.

3. Μορφές εξουσίας

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ, οι θεσμοί ή τα συστήματα εξουσίας διαφέρουν μεταξύ τους ως προς δύο αλληλένδετα στοιχεία:

- πρώτον, ως προς τη μορφή δύναμης που ασκούν, δηλαδή ως προς τους πόρους και τα μέσα ή τις μεθόδους, θεσμικές διαδικασίες κ.λπ. που χρησιμοποιούνται προκειμένου να επιβληθεί η 'βούληση' (αποφάσεις, εντολές, νόμοι, διατάγματα κ.λπ.) αυτών που κατέχουν θέσεις εξουσίας,
- δεύτερον, ως προς τη μορφή της υποταγής που επιφέρουν ή διασφαλίζουν, δηλαδή ως προς το γιατί συμμορφώνονται αυτοί επί των οποίων ασκείται εξουσία.

Οι μορφές δύναμης και οι μορφές υποταγής που παραθέτουμε αμέσως παρακάτω δεν παρέχουν μια εξαντλητική περιγραφή της ιστορικής πραγματικότητας, αλλά αναλυτικά εργαλεία για την προσέγγιση και ερμηνεία των εξουσιαστικών φαινομένων. Αποτελούν γενικές και αφηρημένες έννοιες, τις οποίες στην εμπειρική πραγματικότητα σπανίως συναντάμε στην 'καθαρή' τους μορφή, καθώς επικαλύπτονται ή συνδυάζονται με ποικίλους σύνθετους και μεταβαλλόμενους τρόπους. Ωστόσο, σε κάθε δεδομένη ιστορική στιγμή και κοινωνικό σχηματισμό σε οποιαδήποτε εξουσιαστική σχέση ή θεσμό κυριαρχεί μια συγκεκριμένη μορφή δύναμης και μια συγκεκριμένη μορφή υποταγής. Ο συνδυασμός αυτός της προσδίδει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της, χωρίς όμως αυτό να αποκλείει την ταυτόχρονη παρουσία (συνήθως έμμεση παρά άμεση, με λιγότερη ένταση, συχνότητα, βαρύτητα σημασία κ.λπ.) μέσω των επιβολής και κινήτρων υπακοής που αποδηλώνουν την προσφυγή σε κάποιες άλλες 'συμπληρωματικές' μορφές δύναμης και υποταγής.

α. Μορφές δύναμης

Οι εξουσιαστικές σχέσεις και πρακτικές στηρίζονται σε μία ή περισσότερες από τις ακόλουθες τρεις βασικές μορφές δύναμης, οι οποίες αποτελούν συστατικό στοιχείο του πολιτικού πεδίου σε όλες τις κοινωνίες, παραδοσιακές και σύγχρονες:

1. Οικονομική δύναμη μπορεί και ασκεί κατά μείζονα λόγο όποιος κατέχει τα μέσα παραγωγής και, δευτερευόντως, αυτός που ελέγχει επιμέρους οικονομικούς πόρους ή συντελεστές (π.χ. οικονομικά αγαθά, πρώτες ύλες, απασχόληση, χρήμα κ.λπ.), διότι είναι σε θέση να επηρεάσει σε κάποιο βαθμό (ως και καθοριστικά, ανάλογα με τη συγκεκριμένη περίπτωση) την οικονομική επιβίωση και ευημερία του άλλου/άλλων. Στη σύγχρονη εποχή οι παντός τύπου οικονομικές επιχειρήσεις (βιομηχανικές μονάδες, τράπεζες, μεγάλα εμπορικά καταστήματα κ.λπ.) αποτελούν τους κατεξοχήν θεσμούς εντός των οποίων αναπτύσσονται εξουσιαστικές σχέσεις (μεταξύ ιδιοκτησίας ή διεύθυνσης και εργαζομένων, αλλά και αγοραστικού κοινού) οι οποίες εδράζονται σ' αυτή τη μορφή δύναμης, αλλά όχι τους μόνους. Οι εκτεταμένες οικονομικές αρμοδιότητες που αποκτά το κράτος στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα (βλ. παρακάτω Κεφ. 5.4.β) προσδίδουν σημαντική οικονομική δύναμη στους φορείς της κρατικής εξουσίας: το κράτος αποτελεί το μεγαλύτερο εργοδότη, επενδυτή και καταναλωτή, ενώ συχνά κατέχει και το μονοπώλιο της παραγωγής ή παροχής ζωτικής σημασίας αγαθών και υπηρεσιών (π.χ. ενέργεια, τηλεπικοινωνίες/μεταφορές, ραδιοφωνία/τηλεόραση κ.λπ.). Τέλος, πολλές είναι οι περιπτώσεις εξουσιαστικών σχέσεων που στηρίζονται *εν μέρει* στην άσκηση οικονομικής δύναμης, όπως για παράδειγμα η γονεϊκή εξουσία ή η εξουσία των πρωτανικών αρχών και των πρωτοβάθμιων καθηγητών εντός κάθε πανεπιστημιακού ιδρύματος, καθώς οι γονείς κατέχουν οικονομικούς πόρους από τους οποίους εξαρτάται η επιβίωση των παιδιών τους, ενώ οι εκάστοτε ακαδημαϊκοί προϊστάμενοι ελέγχουν την επαγγελματική εξέλιξη και συνακόλουθα την οικονομική ευημερία των υφισταμένων τους μελών του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού καθώς και των διοικητικών υπαλλήλων.
2. Πολιτική δύναμη ασκεί όποιος (σε κάποιο βαθμό και με οποιοδήποτε τρόπο) ελέγχει το κράτος, δηλαδή ελέγχει ή επηρεάζει στελέχη, διαδικασίες και αποφάσεις ενός πλέγματος θεσμών που συγκροτούν την ανώτατη εξουσία μιας κοινωνίας. Το κράτος αποτελεί την

υπερόχ
μελών
τότητε
'έξωτε
σμεντι
ταιας.
'μεταφ
της ζε
που οι
συμφε
ντίον
κρατικ
σεις-κ
ται σε
από τι
βουλει
σω τω
κους η
τών τη
διεργα
τικής ε
ταξών
κητικώ
μόνο σ
λά συν
οποίας
γκόσμι
έναντι
εργασ
3. Ιδεολο
φώνει
έτσι σ
γύρω τ
ή εδρα
Λιούκ
μίες πο
μόρφω
τους» ο
Η ιδεοί

υπέροτατη αρχή ή το μείζον κέντρο εξουσίας, διότι η εξουσία του θεμελιώνεται, όπως θα εξηγήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο, στη δυνατότητα άσκησης 'νόμιμης' φυσικής βίας εναντίον 'εσωτερικών' ή 'εξωτερικών' εχθρών, ενώ οι αποφάσεις και εντολές του είναι δεσμευτικές για όλους όσους ζουν εντός της εδαφικής του επικρατείας. Επομένως, η εξουσία που ασκεί το κράτος σε τελική ανάλυση 'μεταφράζεται' σε δύναμη επί καθαυτής της ελευθερίας αλλά και της ζωής των υπηκόων του – κι αυτό περιλαμβάνει τις περιπτώσεις που οι τελευταίοι καλούνται, στο όνομα των λεγόμενων 'εθνικών' συμφερόντων, να συμμετάσχουν σε στρατιωτικές εκστρατείες εναντίον 'αντίπαλων' ή 'εχθρικών' κρατών. Στις σύγχρονες κοινωνίες, η κρατική ή πολιτική εξουσία ασκείται μόνο απ' όσους κατέχουν θέσεις-κλειδιά στον κρατικό μηχανισμό, αλλά πολιτική δύναμη ασκείται σε διαφορετικούς βαθμούς σε ένα ευρύ φάσμα περιπτώσεων: από τον απλό πολίτη μέσω της ψήφου του ή τυχόν πιέσεων στο βουλευτή του, ως τους ισχυρούς οικονομικούς παράγοντες είτε μέσω των 'προσωπικών' διασυνδέσεών τους με πολιτικούς, κομματικούς ηγέτες και υψηλά ιστάμενους κρατικούς αξιωματούχους ή 'εκ των πραγμάτων', μέσω δηλαδή πιο απρόσωπων μηχανισμών και διεργασιών που απορρέουν από το γεγονός ότι είναι ιδιοκτήτες ζωτικής σημασίας επιχειρήσεων (βλ. παρακάτω Κεφ. 4.3.β). Αυτό μεταξύ άλλων σημαίνει ότι η εξουσία των ιδιοκτητών ή ανώτατων διοικητικών στελεχών μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων δεν στηρίζεται μόνο στην οικονομική δύναμη που αναμφίβολα απολαμβάνουν, αλλά συνήθως και στην πολιτική δύναμη ή 'επιρροή' τους, μέσω της οποίας ενισχύεται η θέση τους εντός της αγοράς (εθνικής και παγκόσμιας) και προωθούνται τα δικά τους επιμέρους συμφέροντα εναντι αυτών των πολλών και ποικίλων ανταγωνιστών τους, των εργαζομένων, του καταναλωτικού κοινού, κ.λπ.

3. Ιδεολογική δύναμη είναι σε θέση να ασκεί όποιος παράγει, διαμορφώνει ή ελέγχει ιδέες, αξίες, πληροφόρηση ή γνώση, επιβάλλοντας έτσι στους άλλους ένα σχήμα σκέψης, μια αντίληψη του κόσμου γύρω τους και της δικής τους θέσης μέσα σ' αυτόν, που επιτρέπει η εδραιώνει ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής. Όπως παρατηρεί ο Λιούκς, «το να κάνεις τον άλλον ή τους άλλους να έχουν τις επιθυμίες που εσύ θέλεις να έχουν, το να διασφαλίζεις, δηλαδή, τη συμμόρφωσή τους διαμέσου του ελέγχου των σκέψεων και επιθυμιών τους» αποτελεί μια «υπέροτατη άσκηση δύναμης» (Lukes 1974, 23). Η ιδεολογική δύναμη θεμελιώνει στην εποχή μας ένα ευρύ φάσμα

εξουσιαστικών σχέσεων. Ασκείται μέσα στα πλαίσια θρησκευτικών, εκπαιδευτικών και, κατεξοχήν, επικοινωνιακών θεσμών ή οργανισμών, αλλά και σε πολύ διαφορετικούς κοινωνικούς χώρους, όπως για παράδειγμα αυτόν της οικογένειας, των πολιτικών κομμάτων, των συνδικαλιστικών οργανώσεων, ή ακόμα και των επιχειρήσεων. Μάλιστα, σύμφωνα με την τρέχουσα 'μετα-μοντέρνα' θεώρηση της πολιτικής (βλ. παρακάτω Κεφ. 6.3.γ), στις μέρες μας αυτή η δύναμη, «το πεδίο της οποίας», όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Μανιουέλ Καστέλλς, «είναι ο νους των ανθρώπων», τείνει να αποτελέσει τη σημαντικότερη μορφή δύναμης, καθώς ελέγχει και διαμορφώνει τις πληροφορίες, τις εικόνες και τις αναπαραστάσεις «γύρω από τις οποίες οι κοινωνίες οργανώνουν τους θεσμούς τους και οι άνθρωποι χτίζουν τη ζωή τους και αποφασίζουν τη συμπεριφορά τους». Επομένως, στα πλαίσια αυτής της θεώρησης, στη σημερινή «Εποχή της Πληροφορίας» η εξουσία ή κοινωνική κυριαρχία ανήκει σε «οποιοδήποτε ή οτιδήποτε, κερδίζει τη μάχη για το νου των ανθρώπων» (Castells, 1997, 359-60).

4. Πρέπει, τέλος, εδώ να επισημάνουμε ότι ένας από τους πλέον σημαντικούς σύγχρονους θεωρητικούς του φαινομένου της δύναμης και της εξουσίας, ο Μισέλ Φουκώ, υποστηρίζει ότι κατά τους νεότερους χρόνους, με την εμφάνιση δηλαδή του καπιταλισμού (17ος - 18ος αιώνας) και στη συνέχεια την εδραίωσή του ως κυρίαρχου τρόπου κοινωνικής οργάνωσης, σε όλους σχεδόν τους κοινωνικούς τομείς ή πεδία η άσκηση της εξουσίας στηρίζεται σε νέες μορφές δύναμης, οι οποίες διακρίνονται για τη χρήση μεθόδων και τεχνικών χωρίς ιστορικό προηγούμενο (βλ. παρακάτω Κεφ. 4.2.δ). Η ιστορική ιδιαιτερότητα των σύγχρονων εξουσιαστικών σχέσεων, πρακτικών και θεσμών, όπως αυτή αναλύεται στο έργο του Φουκώ καθώς και άλλων στοχαστών, αλλά και όπως αναδύεται μέσα από την εμπειρική διερεύνηση των πολλών και ποικίλων όψεων και διαστάσεων του πολιτικού μας βίου, δεν θα μας απασχολήσει εδώ. Εκτυλίσσεται στο Δεύτερο Μέρος του παρόντος έργου, σαν νήμα που διατρέχει τη συζήτηση όλων των επόμενων κεφαλαίων του.

β. Μορφές υποταγής

Οι πλέον συνήθεις και γνώριμοι λόγοι για τους οποίους κάποιος υποτάσσεται ή συμμορφώνεται στις εντολές της εξουσίας καλύπτονται

από τις απ
1. Η παθη
τάσσει
ρετικά.
και τα γ
κής βια
ρια. και
τέτοιας
λείπει α
της υπο
οική ει
δεν είν
θώς σε
ποι που
ή φρονι
ζωή δεν
2. Η ιδιο
ιδιωφέ
εξουσία
νομικές
τικής η
αποδοχ
Καύβο.

7. Ο μεγ
κρατούμενος
φθινόπωρο π
φε στη μητέρ
μου ψυχικής
κι αν είναι η
μία έννοια ηθ
τις απόψεις μ
μόνο να παύ
μαί ήσυχος με
μητέρα. ποί
σεις να αισθα
γι' αυτή τη με
φορετικά. Έτ
μεγάλη θλίψη
πειά τους ως
παρακάτω Κ

από τις ακόλουθες τρεις μορφές υποταγής (βλ. Weber, 1921, 212-214):

1. Η *παθητική υποταγή* αφορά στις περιπτώσεις που κάποιος υποτάσσεται διότι 'δεν υπάρχει άλλη λύση': θα ήθελε να πράξει διαφορετικά, αλλά ξέρει ότι αυτό είναι εντελώς ανέφικτο. Συνήθως πρόκειται για σχέσεις εξουσίας που βασίζονται είτε στην άσκηση φυσικής βίας και συνεπώς η μη-υποταγή σημαίνει θάνατο, βασανιστήρια, σωματική αναπηρία, στέρηση ελευθερίας κ.λπ., ή στην άσκηση τέτοιας εμπέλειας ή μεγέθους οικονομικής δύναμης ώστε να απειλείται άμεσα η επιβίωση του εξουσιαζόμενου. Συστατικό στοιχείο της υποταγής στις περιπτώσεις αυτές είναι ο φόβος. Βέβαια, η ιστορική εμπειρία μας διδάσκει ότι και σ' αυτές ακόμα τις περιπτώσεις δεν είναι απαραίτητο ο εξουσιαζόμενος τελικά να υποταχθεί, καθώς σε όλες τις εποχές και κοινωνίες αμέτρητοι υπήρξαν οι άνθρωποι που μπόρεσαν και αφήγησαν αυτό το φόβο, διότι αισθάνονταν ή φρονούσαν, σαν τον Ρήγα τον Βελεστινλή, ότι χωρίς ελευθερία η ζωή δεν έχει νόημα⁷.
2. Η *ιδιοτελής υποταγή* σημειώνεται όταν κάποιος υποτάσσεται λόγω *ιδιωφελείας*, επειδή δηλαδή η συμμόρφωσή του στις επιταγές της εξουσίας μεταφράζεται σε -υλικά και μη-προσωπικά οφέλη: οικονομικές απολαβές, κοινωνικό κύρος, δύναμη/εξουσία, συναισθηματικής ή ηθικής φύσεως ανταμοιβές όπως, κατεξοχήν, η κοινωνική αποδοχή ή μη-περιθωριοποίηση κ.λπ. Για να παραφράσουμε τον Κάλβο, σ' αυτές τις περιπτώσεις η ελευθερία δεν απαιτεί ιδιαίτερη

7. Ο μεγάλος ιταλός στοχαστής και επαναστάτης Αντόνιο Γκράμι, πολιτικός κρατούμενος του φασιστικού καθεστώτος του Μουσολίνι από τη σύλληψή του το φθινόπωρο του 1926 ως το θάνατό του, σε ηλικία 46 ετών, την άνοιξη του 1937, έγραφε στη μητέρα του λίγες μέρες πριν τη δίκη του το Μάιο του 1928: «Για χάρη της δικής μου ψυχικής γαλήνης θα ήθελα να μην είσαι πολύ φοβισμένη ή αναστατωμένη, όποια κι αν είναι η ποινή που σκοπεύουν να μου επιβάλλουν... Θέλω να καταλάβεις ότι υπό μια έννοια ήθελα εγώ ο ίδιος να φυλακιστώ και να καταδικαστώ, διότι δεν θα άλλαζα τις απόψεις μου και μάλιστα θα ήμουνα πρόθυμος να δώσω τη ζωή μου γι' αυτές, όχι μόνο να πάω φυλακή. Θέλω να καταλάβεις ότι γι' αυτό το λόγο είναι βέβαιο ότι θα είμαι ήσυχος με τον εαυτό μου και όχι δυστυχής γι' ό,τι έχω κάνει. Πολυαγαπημένη μου μητέρα, πολύ θα ήθελα τώρα να σε κρατήσω σφιχτά πάνω μου, έτσι ώστε να μπορέσεις να αισθανθείς πόσο πολύ σ' αγαπώ και πόσο πολύ θα ήθελα να σε παρηγορήσω κι αυτή τη μεγάλη θλίψη που σου έχω προξενήσει. Αλλά δεν μπορώ να κάνω διαφορετικά. Έτσι είναι η ζωή, πολύ σκληρή. Κι οι γιοι πρέπει καμιά φορά να προξενούν μεγάλη θλίψη στις μανάδες τους αν θέλουν να διαφυλάξουν την τιμή και την αξιοπρέπεια τους ως άνθρωποι» (στο Fiori, 1965, 290-1). Για τον Γκράμι και το έργο του βλ. παρακάτω Κεφ. 4.2.γ.

- τόλμη (όπως παραπάνω), αλλά κυρίως αρετή.
3. Η απόλυτα οικειοθελής υποταγή η οποία σημαίνει την πλήρη αποδοχή της εξουσίας, ότι δηλαδή αυτή ασκείται *με και μέσω* της συγκατάθεσης ή συναίνεσης των εξουσιαζομένων, πράγμα που της προσδίδει *νομιμότητα*. Όπως είδαμε παραπάνω, ο Βέμπερ τονίζει ότι η πιο στέρεη βάση κάθε εξουσίας είναι η «πίστη στη νομιμότητά της», το να γίνεται δηλαδή αποδεκτή η εξουσία όχι γιατί προκαλεί το φόβο αυτών επί των οποίων ασκείται ή επειδή ανταποκρίνεται στις ιδιοτελείς επιδιώξεις τους, αλλά διότι οι εξουσιαζόμενοι πιστεύουν στο *δικαίωμα* αυτού που κατέχει μια θέση εξουσίας να κυβερνά, να διατάσσει, να αποφασίζει – με δυο λόγια, να τους ‘εξουσιάζει’. Στις περιπτώσεις αυτές, μπορούμε να μιλάμε για ‘*ταύτιση*’ του εξουσιαζομένου με τον εξουσιαστή του. Έτσι, για παράδειγμα, χρησιμοποιούμε τον όρο ‘*αυθεντία*’ όταν αναφερόμαστε σε εξουσία (όπως κατεξοχήν αυτή που ασκεί ο γιατρός επί του ασθενούς) η οποία στηρίζεται στη γνώση, και γίνεται απόλυτα αποδεκτή – νομιμοποιείται – λόγω των ανώτερων γνώσεών της και μόνο.

γ. Η ‘νόμιμη’ εξουσία

Πού οφείλεται, από πού πηγάζει η ‘πίστη’ στη νομιμότητα της εξουσίας, τι είναι αυτό που τη γεννά και τη στηρίζει; Στο έργο του ο Βέμπερ (βλ. Weber, 1921, 215-54 & Weber, 1919, ιδίως σσ. 79-81) προσδιορίζει τρεις βασικές κοινωνικές ‘αιτίες’ ή ‘λόγους’ που ιστορικά εξηγούν την απόλυτα οικειοθελή υποταγή του εξουσιαζομένου και, κατ’επέκταση, τη νομιμοποίηση της εξουσίας: την παράδοση, το χάρισμα και, τέλος, τους νομικούς-ορθολογικούς κανόνες. Έτσι, διακρίνει τους ακόλουθους τρεις τύπους *νόμιμης* ή *νομιμοποιημένης* εξουσίας:

1. Η *παραδοσιακή* εξουσία γίνεται αποδεκτή γιατί εκφράζει ή συμβολίζει την παράδοση. Επικυρώνεται από το εθμικό δίκαιο ή γενικό-τετρα καθαγιάζεται από το «παραεθόν», από το «αιώνιο χθες», όπως γράφει ο Βέμπερ, δηλαδή από μια παράδοση «τόσο δυνατή, ώστε η παρουσία της είναι φυσική, ανεξέταστη και ανεπαισθητή, σαν την ανάσα» (Κονδύλης, 1984, 18). Συνίσταται από προσωπικές εξουσιαστικές σχέσεις που υπάρχουν ‘*ανέκαθεν*’ και για το λόγο αυτό κανείς δεν διανοείται να τις αμφισβητήσει: από πολιτικούς θεομούς, που «*ανατρέχουνε* τόσο βαθιά μέσα στην ιστορία, ώστε η ιστορικότητά τους ξεχνιέται και παρουσιάζονται σαν μετα-

φυσου
«κατ’
του φ
ζοντα
180).
ρα τη
ρας’)
αίλα
μιμότη
ανήκε
2. Η χα
εξουσι
σω τη
ματιω
πνεύμ
τότε »
την εξ
τητα τ
υλοπε
τη οφί
φράζε
κης αι
ζωη σ
του τι
επανε
χρονει
τει ‘χ
του ει
του αι
ρίσει τ
γραφε
ενότητ
μπερ έ
σιμοπι
δημαγ
ακριβέ
ενός Ι
σία μό
χάριση

φυσικές κατηγορίες» (ibid, 20). Η παραδοσιακή εξουσία ασκείται «κατ' αρέσκεια», σύμφωνα με «τις συμπάθειες και αντιπάθειες» του φορέα της «και με κριτήρια καθαρά προσωπικά, που επηρεάζονται ιδιαίτερα από προσωπικές εξυπηρετήσεις» (Weber, 1922, 180). Σύμφωνα με τον Βέμπερ, «η πατριαρχική εξουσία (του πατέρα της οικογένειας, του αρχηγού της φυλής, του πατέρα της χώρας) αποτελεί τον πιο καθαρό τύπο της παραδοσιακής εξουσίας», αλλά «κάθε είδος 'ανώτερης αρχής' που αξιώνει την πίστη στη νομιμότητα ή «αυθεντία» της «μόνον με βάση τη βιωμένη συνήθεια, ανήκει στην ίδια κατηγορία και σφραγίζεται ως τέτοια» (ibid, 182).

2. Η χαρισματική εξουσία θεμελιώνεται στο 'χάρισμα' του φορέα της εξουσίας, το οποίο τον καθιστά έναν 'γνήσιο' ηγέτη. Λόγω και μέσω της προσωπικής του ακτινοβολίας, των «μαγικών» ή παραδειγματικών του ικανοτήτων, του «ηρωισμού» του, της «δύναμης του πνεύματος και του λόγου του» μπορεί και ανατρέπει όλα τα μέχρι τότε κοινωνικά ή πολιτικά δεδομένα, και ταυτόχρονα νομιμοποιεί την εξουσία που ασκεί πείθοντας τους οπαδούς του για την ορθότητα των όσων επαγγέλλεται αλλά και για την ικανότητά του να τα υλοποιήσει. Η υποταγή των εξουσιαζομένων στο χαρισματικό ηγέτη οφείλεται, επομένως, στο «νέο», στο καινούργιο που αυτός εκφράζει ή συμβολίζει, προσλαμβάνει δε το χαρακτήρα της προσωπικής αφοσίωσης (ibid, 185). Σύμφωνα με τον Βέμπερ, στην πολιτική ζωή ο μεγάλος δημαγωγός αποτελεί την πλέον καθαρή μορφή αυτού του τύπου 'νόμιμης' εξουσίας (ibid). Γενικά, όμως, ο Βέμπερ επανειλημμένα επισημαίνει (βλ. ενδεικτικά, 1921, 234) ότι στις σύγχρονες μαζικές δημοκρατίες ο κοιμματικός ηγέτης πρέπει να διαθέτει 'χαρισματικές' ιδιότητες προκειμένου να κερδίσει την εύνοια του εκλογικού σώματος, ενώ χρησιμοποιώντας τη 'χαρισματική' του αίγλη μπορεί να εισαγάγει πολιτικές καινοτομίες και να περιορίσει τη ρουτινοποίηση που συνεπάγεται η συνεχώς αυξανόμενη γραφειοκρατικοποίηση της πολιτικής ζωής (βλ. παρακάτω Κεφ. 5, ενότητες 2.β, 3 & 4.β). Πρέπει, τέλος, να παρατηρήσουμε ότι ο Βέμπερ διευκρινίζει ότι είναι «αυτονόητο» ότι «ο όρος 'χάρισμα' χρησιμοποιείται εδώ με μία εντελώς αξιολογικά ουδέτερη έννοια... Το δημαγωγικό ταλέντο του Κλέωνα είναι για την κοινωνιολογία ακριβώς τόσο 'χάρισμα' όσο και οι ιδιότητες ενός Ναπολέοντα, ενός Ιησού, ενός Περικλή» επειδή για μας έχει αποφασιστική σημασία μόνο εάν τα πρόσωπα αυτά υπήρξαν και είχαν επίδραση ως χαρισματικοί ηγέτες, δηλαδή εάν βρήκαν αναγνώριση» (1922, 188).

3. Η νομική-ορθολογική εξουσία δεν ασκείται με τρόπο αυθαίρετο ή προσωποπαγή, αλλά βάσει από κοινού συμφωνημένων απρόσωπων και τυπικών (δηλαδή θεσμοθετημένων, ρητά διατυπωμένων) 'κανόνων' (νόμοι, διατάξεις, συμβάσεις, καταστατικά κ.λπ.). Επιπρόσθετα, και πολύ σημαντικά, οι κανόνες αυτοί είναι 'ορθολογικοί', με την έννοια ότι στηρίζονται στη γνώση και για το λόγο αυτό διασφαλίζουν την υιοθέτηση των πλέον κατάλληλων 'μέσων' για την επίτευξη συλλογικών στόχων. Επομένως, η 'νομική-ορθολογική' εξουσία στηρίζει τη νομιμότητά της και οφείλει την κοινωνική αποδοχή της αφενός στην εγκυρότητά της, στο γεγονός δηλαδή ότι η άσκησή της ορθοθετείται και ρυθμίζεται από συναινετικούς 'κανόνες', και αφετέρου στην 'ορθολογικότητα' ή αποτελεσματικότητά της, υπό την έννοια ότι μπορεί και ικανοποιεί τα αιτήματα ή τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου⁸. Αυτού του τύπου η νομιμότητα χαρακτηρίζει κατεξοχήν την εξουσία που ασκεί το κράτος στη σύγχρονη κοινωνία, αλλά και πολλοί άλλοι θεσμοί της - από τις διοικήσεις των διαφόρων πολιτικών ή επαγγελματικών οργάνωσεων (κόμματα, συνδικάτα, επιμελητήρια) ως τα διοικητικά σώματα νοσοκομείων, πανεπιστημίων κ.λπ. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, η εξουσία γίνεται αντιληπτή ότι ασκείται λίγο πολύ ως 'λειτούργημα', και το δικαίωμα αυτών που κυβερνούν ή διοικούν να απαιτούν υπακοή στις εντολές ή αποφάσεις τους στηρίζεται στο (αιρετό ή μη) αξίωμα που κατέχουν, οι αρμοδιότητες και τα καθήκοντα του οποίου προσδιορίζονται από απρόσωπους και τυπικούς κανόνες που στο σύνολό τους εκφράζουν τη συλλογική βούληση των εξουσιαζομένων, ενώ ταυτόχρονα υλοποιούν τα αιτήματά τους.

8. Στο βεμπεριανό ιδεότυπο της 'νομικής-ορθολογικής εξουσίας', η έννοια της ορθολογικότητας προσδιορίζεται ως «ορθολογικότητα προς το σκοπό» (zweckrationalität). Αναφέρεται δηλαδή σε πράξεις κατά τις οποίες η επιλογή των μέσων για την επίτευξη δεδομένων στόχων γίνεται κατόπιν συστηματικού σχεδιασμού και υπολογισμού των διαθέσιμων πόρων, καθώς και εκτίμησης του 'κόστους' που συνεπάγεται η κάθε πορεία δράσης. Η 'ορθολογικότητα' της εξουσίας έχει 'τυπικό' και όχι 'ουσιαστικό' περιεχόμενο, με την έννοια ότι δεν αφορά στην ορθότητα των στόχων που επιδιώκει ή των αξιών που υπηρετεί η εξουσία, αλλά στην ορθότητα ή καταλληλότητα των μέσων που επιλέγει για την πραγματοποίηση των όποιων στόχων ή αξιών. Η 'ορθολογικότητά' της, με άλλα λόγια, έγκειται στο ότι χρησιμοποιεί τα πλέον ενδεδειγμένα μέσα για την ικανοποίηση των αναγκών, αιτημάτων ή συμφερόντων του κοινωνικού συνόλου. Επομένως, η έννοια της 'ορθολογικότητας' είναι κατ' ουσίαν ταύτωση με αυτήν της αποτελεσματικότητας.

Πρέπει να τρεμ
αφαιρέσ
φαινόμε
κράμα α
εξουσία
ση όσο »
μα κυβέ
λιτεύμα
κή-ορθο
των νόμ
εν μέρε
δοσιακέ
τζάκια'.
ή/και στ
Όπως
έννοια τ
σύγχρον
οιαστικ
ρίζουν ε
συνθήκη
ναντίον
'αυθόρμ
νομιμοτι
τάθεσης
νισμούς
ρεύνηση
οποίων
σύγχρον
θελώς' υ

Πρέπει να τονίσουμε ότι ο Βέμπερ αντιλαμβάνεται τους παραπάνω τρεις τύπους νόμιμης εξουσίας ως ιδεότυπους, δηλαδή ως μια αφάρεση από την κοινωνική πραγματικότητα, στην οποία τα όποια φαινόμενα νόμιμης εξουσίας συνήθως αποτελούν ένα συνδυασμό ή κράμα αυτών των ιδεότυπων. Έτσι, για παράδειγμα, η νομιμότητα της εξουσίας ενός ηγέτη μπορεί να στηρίζεται εξίσου πολύ στην παράδοση όσο και στις χαρισματικές του ικανότητες. Ή, η εξουσία που ασκεί μια κυβέρνηση στα πλαίσια ενός κοινοβουλευτικού δημοκρατικού πολιτεύματος συχνά δεν νομιμοποιείται αποκλειστικά και μόνο σε νομική-ορθολογική βάση (θέσπιση, τήρηση, εφαρμογή του Συντάγματος, των νόμων και άλλων διατάξεων), αλλά η νομιμότητά της στηρίζεται εν μέρει και σε παράγοντες που σχετίζονται με την παράδοση (παραδοσιακές πελατειακές σχέσεις των πολιτικών ή τα περίφημα 'πολιτικά τζάκια', θρησκευτικά ερείσματα του κυβερνώντος κόμματος κ.λπ.) ή/και στη 'χαρισματική' προσωπικότητα του πολιτικού της ηγέτη.

Όπως θα εξηγήσουμε στο Δεύτερο Μέρος του παρόντος έργου, η έννοια της 'νομιμότητας' της εξουσίας αμφισβητείται από πολλούς σύγχρονους πολιτικούς στοχαστές, οι οποίοι αναφορικά με τους εξουσιαστικούς θεσμούς και μηχανισμούς των νεότερων χρόνων υποστηρίζουν ότι η οικειοθελής υποταγή των εξουσιαζομένων δεν αποτελεί συνθήκη ή προϋπόθεση της ομαλής άσκησης της εξουσίας, αλλά του αντίτιον αποτέλεσματος ή προϊόντος της. Με άλλα λόγια, απορρίπτουν τον 'αυθόρμητο' χαρακτήρα αυτής της 'πίστης' των εξουσιαζομένων στη νομιμότητα της εξουσίας, τη γνησιότητα της 'αυτοπροαίρετης' συγκατάθεσής τους στους υφιστάμενους εξουσιαστικούς θεσμούς και μηχανισμούς. Κατ' επέκταση, κύριο μέλημα του μελετητή καθίσταται η διερεύνηση των εξουσιαστικών πρακτικών και διεργασιών μέσω των οποίων 'κατάσχευάζεται' η 'αυτοθελής' συναίνεση των μελών της σύγχρονης κοινωνίας και συντελείται η διαμόρφωσή τους ως 'οικειοθελώς' υπάκουων υποκειμένων.

μετο ή
ρόσω-
ένων)
Επι-
λογι-
αυτό
ν' για
λογι-
ωνική
δή ότι
ε' κα-
κότη-
ι ή τις
ήτητα
ι σύγ-
οικη-
(κόμι-
σοχο-
εξου-
ι, και
υπα-
ή μη)
ι του
νόνης
Εξου-

ης οο-
rueck-
ων για
ε υπο-
επάγε-
τη ον-
n που
μότη-
ων. Η
ενδε-
n κοι-
v ταυ-